

TRANSILVANIA

FÓIA ASOCIAȚIUNEI TRANSILVANE PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI
CULTURA POPORULUI ROMÂNŪ.

NrulŪ 4.

SIBIIŪ, 15 APRILIE 1892.

AnulŪ XXIII.

IOANŪ POPESCU.

(*Schiță biografică.*)

SântŪ numai vre-o câteva zile, de când SibieniŪ petrecurămŪ la grópă pre unulŪ din cei mai binecunoscuți locuitorŪ, pre unulŪ din vechia pleiadă a fruntașilorŪ româniŪ din una din cele dintăiŪ cetățiŪ a TransilvanieiŪ.

Da! *IoanŪ Popescu* a fostŪ unulŪ dintre fruntașiŪ poporuluiŪ românŪ din acéstă patrie în pătrarulŪ alŪ treilea și celŪ de față alŪ veaculuiŪ nostru. În șirulŪ celorlalțiŪ bărbațiŪ de frunte elŪ și-a împlinitŪ cu zelŪ, conștiențiositate și perseveranță laudabilă rolulŪ sĕu de conlucrătorŪ la *luminarea* și *regenerarea* poporuluiŪ românŪ. PunctulŪ de gravitațiune alŪ lucrăreiŪ sale pline de rezultate este activitatea înăgurată în anulŪ scol. 1857/8 și sfârșită în anulŪ DomnuluiŪ 1892 din „*SeminariulŪ nostru Andreian*“. Ca unŪ apostolŪ credinciosŪ alŪ bisericeŪ și scóleiŪ române, elŪ a fostŪ una din sentinelele acestuiŪ institutŪ de educațiunea fiilorŪ poporuluiŪ românŪ. În cele mai grele timpuriŪ, când aprópe totulŪ era a sĕ face din noŪ, în timpulŪ energiceŪ și înțelepteŪ pășiriŪ a mareluiŪ arhieru *AndreiŪ baronŪ de Șaguna*, în folosulŪ poporuluiŪ românŪ în genere și a celuiŪ ortodocs în specialŪ, elŪ împreună cu colegiiŪ seiŪ, cariŪ și astăđi staŪ în fruntea afacerilorŪ nóstre bisericesciŪ, scolare și culturale, aŪ fostu stâlpiŪ viguroșiŪ și neclintitiŪ.

ÎnvĕțăturiŪ, ce ți de ți le da elevilorŪ seiŪ, cariŪ astăđi împrăsciațiŪ în tóte colțurile țereiŪ le transplântă poporuluiŪ nostru, sântŪ purcese din inimă; căci cine maiŪ cu mare de-

votamentu 'și va fi împlinitu chemarea profesorală, de câtă acestu bărbatu pururea seriosu și prea arareori veselū!

Cuvintele ȃise la adresa învățatoriului în următoarele: „Ca se pótă nescine lucra cu sporu într'o sferă, într'unu cercu alu vieții omenesci, ca se pótă fi deplinu folositoru societății în postulū, în care l'a așezatū prevedința: înainte de tóte trebuie să-și cunóscă chemarea sa din tóte părțile, și se nu trecă cu vederea nimicū bunū seū reu, ce taiă în sfera aceeaia“ (Organū pedagogicū pentru educațiune și instrucțiune, anulū 1863, pag. 128) — se potrivescū de minune chiar la dēnsulū însuși, la acestu valorosū bărbatu de scólă.

Nu credemū că se va afla unulū din cei mulți, cari aū avutū fericirea se'lū asculte de pe catedră, care și numai se încerce a desminți aserțiunea nóstră. Despre elū se póte ȃice, că a fostū unulū din cei mai iubiți și stimați bărbați ai nostri. Celū puținū acesta este sentimentulū, ce l'amū câștigatū eū și ca elevū alū seū și apoi și din convenirile ulterioare.

După a nóstră pricepere de ómenī, elū a fostū unulū din acei ómenī, căroro le-e *frică* se nu-li se împute ceva reutate; și nu odată ni s'a datū ocașiune se'lū vedemū torturatū în internulū seū pentru unele ori altele faime, basate ori nebasate. Și tocmai acéstă împregiurare 'lū făcea se greșescă ici coela în vieța practică, și acésta apoi pentru cei-ce nu'lū cunosceaū deplinū putea părea ca unū felū de maliție.

Mărturisimū pe a nóstră convingere individuală și totū odată modestă, că nu amū pututū afla într'ēnsulū vre-o reutate intenționată, deși o petrecere de preste ȃece ani la olaltă, parte conviețuire ca elevū și apoi ca învățatorū la scólă de fete, parte conviețuire spirituală prin corespondența de natură pur culturală, de pe timpulū studiului, ce l'amū făcutū la universitățile din Viena și Iena, va fi pututū dóră da ansă și la neplăceri mai mari, ori mai mici.

Acésta e convingerea mea propriă și nu are pretensiunea de a reprezenta pre altū cineva; dar datorī ne simțimū tocmai *acum* a o accentua acésta.

Altcumă posteritatea va fi dóră în stare să ne lămu-rască mai just și în punctulă acesta.

Când amă accentuată valórea lui ca bărbatū de scólă, amă avutū în privire atâtū graiulū viu de pe catedră, câtū și cuvântulū, séu mai bine gândulū scrisū.

Noi scimū cu toții, că elū a scrisū mai multe opuri, fórte bine aprețiate, departe de țera nóstră, și chiar și de străini. Între aceste fără îndoielă loculū primū 'l ocupă „Psichologia empirică“ despre care a eșitū o dare de sémă în „Convorbirī literare“ anulū 1881 pag. 241, „Deutsche Blätter für erziehenden Unterricht“, anulū 1883, „Romänische Revue“, anulū 1887, „Transilvania“ anulū 1888, „Zeitschrift für exacte Philosophie“, anulū 1888 și „Observatoriulū“.

Tóte aceste dări de seamă, respective critici să întru-nescū a apreția *favorabilū* numitulū opū, mai cu seamă din punctū de vedere alū scólei. Aici află dlū Maiorescu valórea opului. Și aici ținemū și noi cei mai micī, că este de a să căuta. Dlū Maiorescu nu întră în critica opului, fiindū ideile acelea ale „*Scólei Herbartiane*“. Nu totū așa d. e. Dlū Velovanū, care crede, că e consultū și justū a detrage din valórea opului, când atacī sistemulū unei scóle, pe care acela se baséză. Mai remâne însă o întrebare deocamdată nedecisă, decă acéstă părere se póte susținé.

Remâne însă să accentuămū din nou valórea necontes-tabilă a acestui opū din punctū de vedere alū *scólei*, și ceremū să ni se arete altulū mai bunū, pe care convingēndu-ne, din motive și nu din afirmări, declarămū a-lū recunósce de atare. Până atunci nu putemū ceda, precumū de altă parte nu voimū să fim inculpați nici de a fi proclamatū infabilitatea aceluī opū, căci scimū, că ómenī sūntemū și născuți sūntemū ca să devenimū din ce în ce mai perfecti.

Purcedēndū mai departe, avemū să ne oprimū la opurile lui pur pedagogice și la cărțile de scólă. Primulū opū pedagogicū alū séu este „Organū pedagogicū“ apărutū în 1863, după care a urmatū „Compendiu de pedagogie“, apoi tractate

în „Educătoriul“ anul 1883 și 1884, în programul seminariului Andreianu, în Transilvania, și acum se află unii sub presă „Pedagogia generală“.

Nu e timpul acum și nu ne permite nici spațiul să ne estindem asupra caracterisării acestor scrieri, ci ne vom mări a signaliza vederile sale referitoare la următoarele puncte:

a) Scopul educației;

b) Mijlocele aceleia după timpul scrierii și din opurile edate în acele timpuri.

Scopul educației îl aflăm spus în organul pedagogic pag. 12 în cuvintele: „Ținta adevăratei educații nu poate fi alta decât destinația omului“; și erași: „Ce altceva poate merita mai mult de a se pune și educației de țintă, decât *moralitatea și religiozitatea*, și acele încă pe temeiul *credinței* în Christos, care de o parte singur e un ideal concret de moralitate și de altă parte singur a dișu: Lăsați pruncii să vină la mine“!

Ear cu privire la mijlocele educației se exprimă totu acolo pag. 17: „În câtu pentru mijlocele, prin care se influențează asupra dezvoltării elevului și cari prin urmare se potu numi *mijlocele educației*, acele suntu:

a) personalitatea educătorului, b) instrucțiunea, c) dedarea.

Aceste aru fi *fi părerile sale referitoare la scopul și mijlocele educației în sistemul educației*. Fără a intra în vederile sale referitoare la aceste mijloce, constatăm, că totu astfel se exprimă și în Compediul seu de pedagogie celu puțin în sensu decă nu și în formă.

Față cu aceste remâne se punem alătura și vederile sale mai noue. Acele le găsim în tractatele sale ulterioare și mai cu seamă în opul seu nou, din care s'a tipăritu partea cea mai mare. Ací se exprimă scopul pe pag. 32 în următoarele: „*De act deducem, că decă o parte a problemei educației consistă intru a promova dezvoltarea firască a elevului, apoi ceealaltă parte, aceea, carea are să completeze pe cea dintăiu, este: a da elevului sub decursul dezvoltării*

lui direcțiune neștrămutată spre moralitate, făcându'lu astfel să devină unu omu cu tendințe ideale, unu omu cu pricepere și însuflețire pentru totu, ce se numesce frumosu, nobilu și sfântu, cu alte cuvinte: unu omu virtuosu, unu caracteru moralu în tota puterea cuvântulu'".

Cu privire la mijlocele educațiunei se exprimă totu acolo pag. 55 în următoarele: „Considerate ca *acte* singuratice, *mijlocele* educațiunei suntu multe, suntu nenumerate. Dar după menirea loru specifică, ele se potu reduce la trei categorii, compuse sub numele de: *Dietetică* pedagogică, *învățământulu* pedagogicu și *disciplina* pedagogică!“

Aceste suntu vederile lui din distanța de aprópe 30 de ani. Fără a intra în aprețierea acestora, séu acelora, a asemănării orí neasemenării, a perfecționării orí neperfecționării, vederiloru sale, constatăm, că după timpul, când suntu scrise, ele staú la nivelul sciinței respectivuluí timpú.

Nefindú loculú aci a intra acumú și în alte detaiuri și amenunte, constatăm, că elú a scrisú și mai multe carti scolare, precum: *Antáia* și a doua carte de lecturá; *Computulu* în scólele populare anulú 1864, a redactatú doi ani fóia *Asociațiunnei* transilvane, pentru literatura și cultura poporuluí românú, fiindú secretarú primú și a condusú ca directorú, fără profesurá, scóla de fete a *Asociațiunei* în trei ani consecutivi 1888—1891/92; apoi a servitú bisericeí ca protopresbiterú, asesorú consistorialú onorarú archidiececan și mitropolitanú, deputatú sinodalú și congresualú, membru în direcțiunea „*Albinei*“ și a fostú membru ordinariu alú „*Reuniunei* pentru pedagogia sciintificá din Germania“¹⁾. Oboséla i s'a atrasú prin ocupațiuní prea multe și prea distrase, i-a acceleratú mórtea, agrávându morbulú, de care deja de multú suferia, fără a i se fi datú cređeméntú din partea multora.

Ocupațiunea în scólá este una din cele mai mistuitoare, și tocmai de aceea ar și trebui sé fie mai multú și după echitate aprețiatá.

¹⁾ Asupra acestei Reuniuni veđi de subscrisulú „*Telegrafulu Românú*“ anulú 1887 Augustú.

Studiile și le-a făcută la universitatea din Lipsia 1859—61, în seminariul ped.-teolog. din Sibiiu 1855/6 și 1856/7, în școlile medie din Odorhei, Brașov, Sibiiu, Blaj, deci în multe feluri de școle. Pretutinderi și totdeauna a fost unu din cei mai srguitori și serioși elevi. Se vede, că perderea prea timpurie a tatălui său, fiind el atunci numai de șapte ani, precum și crescerea blândă religioasă și ore-cum cu serioșitate și o explicabilă posomorire din familie a contribuit la formarea naturelului său caracteristic. Acesta probabil va fi avut partea sa și la prea timpuria morți în vîrstă numai de 60 ani, fiind născut la anul 1832 în Cața, unde părintele său era preot și totodată protopresbiter al Cohalmului, și mort în 3/15 Martie 1892.

Înainte de morțea lui numai cu trei săptămîni, probe-dința a binevoit a lua la cele cerești și pre iubita lui mamă, la care ținea foarte mult, dar din considerațiuni ușore de înțeles nu i s'a spus, ci-i se va spune acolo sus, de unde vine totu binele.

Înzestrat și cu o familie onorabilă, el a contribuit și prin acesta la onorea și mărirea neamului nostru.

Nu putem să terminăm, decât accentuând, că sîntem prea aprópe de timpul, în care a veștit cu noi, și stăm în împregiurări prea abnormale, ca să putem aduce o judecată nepreocupată și cu deplină calmitate. Popescu trebuie priceput din spiritul timpului, în care a *trăit, lucrat și simțit*, pentru a nu greși în rezultatul, la care vei ajunge prin o judecată serioasă. Dreptu aceea credem nimerit, a încheia această mică și nepretențioasă schiță cu cuvintele lui proprii și caracteristice pentru înăugurarea lucrării sale :

„Poporul român“, țicea el în una din scrierile sale, „carele a trecut, ca nici unu pôte prin o școlă de suferințe grele, suferințe, ce au ținut sute de ani, desceptat de vocea timpului și întărit tocmai prin suferințele sale, se ivesce astăzi înaintea lumii cu energiă și drépta pretensiune, de a

eși de sub tutoratulū altorū popóre, de a trăi ca poporū liberū și ca atare de a lua parte activă la afacerile, ce privescū patria și viitorulū lui, cu alte cuvinte de a intra și elū în numărulū popórelorū, ce sūntū chemate de a fi factorulū vieții publice“.

Sibiiū, Martie 1892.

Dr. Petru Spanū.

COLCHI, METEREAQUE TURBA.

(Urmare).

Mezevarelū, munte în județulū Mehedinți, aprópe de hotarū. Mez e din mad, maz, *e* este o literă eufonică, pentru-că Mezvarelū se respunde mai greu; var purcede din bar, ce însamnă délū, munte (p. e. Barbu munte în jud. Prahova), Bora munte în jud. Gorjū, Boraciū munte în jud. Muscelū; din bar e la Nemți: Ber-g, délū; *el* din Mezevarel, séu e vechiu și atunci însamnă: *locu* (identicu cu maghiarulū: hely, *h-el-y*, unde e este aspiratū, eară l, e, immoiātū) séu *el* e suffixū mai târđiū romānescū, și e suffix de diminutivū.

Dar rădecina met se află încă în numirile: Met-eū satū în jud. Argeșū, Met-eu, localitate în plaiulū Jiulū de susū, — verisimilū pe atari nălțimi. Astfelū Meteriei lui Ovidie, ori Meterii aū locuitū în prejurulū lui Meterezū și Meterie, — pe locuri delóse, muntóse, la nălțimi. Din o sută de nume de popóre, în 90 de casuri numele popórelorū arată însușirea terenulū, pe care trăiescū, locuiescū.

Berhomete plaiū în județulū Dorohoiū, la nordulū Romāniei, decī în Carpați, în ramurile Carpațilorū. Berh e identicū cu: Berg nemțescū; *mete* aci în alū doilea locū în nume, are formă de adiectivū, adecă însamnă: naltū, mare, până-ce în celelalte numiri a însemnatū: *délū, munte, colnicū*.

Numirile aceste nu-sū formate de colonistii romanī aduși în Dacia, nici de alte popóre, venite mai târđiu, pentru-că din limbile lorū nu se potū esplica; — numirile aceste sūntū mai vechi decātū colonisarea nóstră, și sūntū formate de po-

pórele, cari aũ emigratũ din ținutulũ muntosũ alũ Asiei centrale, — de unde aũ plecatũ Arii și Celtii.

Numirile aceste aũ esistatũ în Dacia și înainte de Daci și sub Daci, și Coloniștii romani le-aũ învățatũ dela popórele vechi ale Daciei și astfeliũ le-aũ susținutũ până ađi, — și ele documentéazã, cã Romanii, începéndũ dela colonisare, s'aũ susținutũ neîncetatũ în locurile delóse, cã ei nu s'aũ mișcatũ din locũ și cã numirile demustrã continuitatea necondiționatã a locuinței lorũ pe terenele ocupate, la nãlțimi.

Concedũ, cã la șesuri, ici colea vomũ aflã numiri de localități, cari nu purcedũ nici din limbile vechi ale popórelorũ anterióre colonisãrii, nici din limba romãnescã, dar aceste sũntũ într'unũ numerũ fórté micũ, încãtũ ele nu facũ nici 3—4 percente, precumũ așũ puté demustra dupã Dicționariulũ lui D. Frunđescu.

Atãta ar fi destulũ pentru demustrarea numelui *Metezei*, dar mai sũntũ de lipsã și alte constatãri filologice pentru numele purcese din rãdecina *mad*, — deóre-ce și acele sũntũ asemenea de antice și dovedescũ continuitatea locuinței nóstre, și sũntũ de lipsã și pentru de a arétã basa studiului filologicũ.

Deci se vedemũ nume locale din Romãnia, purcese din rãdecina mad.

Mad, Mădășor munte în jud. Muscelũ, din *mad* délũ, munte și șorũ sufixũ de diminutivũ romanescũ; a din mijlocũ e eufonicũ. *Madeiũ* satũ în jud. Suceava, plaiulũ Munte. Maderjãci, și Maderjesti, — *Mad* er; *mad-délũ-naltũ*, er locũ, *yac*, din *iaco*, unũ sufixũ cu nume locale, purcede din limba cymbrica. (Wilh. Obermüller în *Deutsch-Keltisches Wörterbuch* I. pag. 91 descrie pe largũ sufixulũ *iaco*, — ce la Romanĩ a fostũ sufixulũ: *iacum* pentru mai multe orașe).

Med. *Medeleni* mai multe sate în jud. Argeșũ, Iași și Tecuciu; *décã* e munte, *med* munte și el *naltũ*; *décã* e numai nãlțime moderata, *med* = *délũ*, colnicũ, el locũ; earã *eni* (din *an* = omũ) locuitorĩ. *Medin* movilã în jud. Ialomița; *med*, *délũ*, în diminutivũ: micũ, *séu in* = locũ. *Medoja* pichetũ

de graniță în jud. Mehedinți spre Timișiana, de buna samă la nălțime.

Mod. Mode, munte în jud. Buzeu, Modetulū ungureni, munte în jud. Buzeu, la hotarū, decī în Carpați; Modóia, satū și délū în jud. Vâlce. Modrogin munte în jud. Muscelū din: mad — ar — din, unde mad însémnă délū, munte, ar însémnă naltū, eară din înseamnă: satū, oraș, întăritura, acestū gin = din e în sufixele vechi *dun-um*, pe Singi-dun-um, unde um e adausū latinū. Modrescī (mad — raesty) Modruzescī (madar-zaesty); Modruz părēu în jud. Botoșanū, (mad — av ais, unoe ais însémnă apă, părēu) etc.

Cu *mid* și *mud*, rădēcină derivată, nu se află nume locale. Se trecemū la formele, în carī *d* din mad s'a schimbatū în *t*, = mat.

Mat. Matacescī, Mașac, Mataloga, Matara, ce e identică cu forma Metera, ce amū reconstituit'o maī susū pentru a derivá: Metereii, Mașara, Matraca (= mad-ar-ac) etc.

Met. Forma amū esplicat'o la Metereī.

Mit. Mitarce munte în jud. Dâmbovița; din mit = munte; ar = naltū și ce prejurū, identicū cu ke în Thrake (Tracia); thra din tar = dar, deir, codru, pădure; ce e identicū cu ce din Vrance; vran = bar-an, délū micū. Mitez munte în jud. Mehedințū din: Mad-as = az, prejurū de délū; locū de munte as = ad-at.

Mot. Moțoc délū în jud. Putna; decă oc e vechiū, purcede din ac = locū, decă e românescū, are înțelesū de îmărire. Motrișor, munte în jud. Mehedințū, — e identicū cu Madrașor; din forma: Mat-ra-șor; Motru 1) délū în jud. Mehedințū, 2) munte acolo; 3) munte în județulū Vâlce. Piciorulū Motrului, munte în jud. Vâlce, decī Motru din: Mad-ar = Mat-ar, unde mad, mat însémnă munte, délū, și ar naltū; la alte nălțimi maī mici mad-mat însémnă délū séū naltū, și ar = ra, locū, terenū. Pela Motru a fostū sub Romanii vechi orașulū Amutrium în Dacia. A din începutū e adausū latinū și póte că e identicu cu prepozițiunea *ad*, adecă: *la* Motra, la Mutra,

ium e adausă latină din forma gallică seú celtică, și mai vechiă: ion, ce e p. e. în Il-ion etc. Romanii cele mai multe numiri de localități vechi le au susținut, dar le-au latinisat. Motra, Mutra au fost mai vechi decât colonizarea noastră. Motru e atâta cât: *Matra* în Ungaria de sus.

Motru e un rîu, isvoresce din delul Bou aproape de hotar, în jud. Gorj; deci nu isvoresce din munții cu numele Motru și e în alt județ. De regulă riurile au nume dela muntele, din care isvoresc; aci dară numele riurelului Motru nu-l putem deduce din numele muntelui, ci din: *mo* = mică *ter*, apă, păreu, rîu; acest *ter* se reafă în: *Streiu* și în *Is-ter* (Dunărea în anticitate); eară *ter* din deor apă, rîu. Din *mad* = *mat* = *mot*, avem: *moț*, ce stă mai desupra, mai înalt, analogă, cum delul stă mai desupra.

Mut. Mută munte în județul Gorj, nu cel- ce nu poate vorbi seú tace, ci *mad* — *mut*, del, munte.

Acuma se vedem nume de localități vechi și de adă, din alte părți; parte pentru de a constată vechitatea numirilor din România, ce le-am înșirat mai sus, parte pentru controlarea studiului arătat. Numirile cele vechi și de adă asemenea sînt numiri de munți și preste totu numiri de sate și orașe, aședate pe nălțimi de locuri, și ele se află așa în munții Asiei începîndu dela India încóce, precum în munții Carpaților, Alpilor și Pireneilor și impregiurulu acestora.

Mad. Madytos oraș vechiu în Chersonesul tracic; din *mad-ad*, unde *ad* a trecut în *yt*, ce însemnă loc. Madaria oraș în India engleză. Madras o țeară muntosă, Madura un district muntos în India engleză; în Madras sînt munți de 2400 metri, ieră Madura are felurite mine. Madaloni oraș cu vineră în Italia; Madera și Madeira o insulă cu stânci de 1860 metri, se ține de Portugalia; Madiran sat în Francia are vii renumite; Madre Sierra, sistemă de munți în Mexico, — nume dus din Spania. Madeley, oraș în Anglia, are ocne de cărbuni și de fer. Dar' și pe acolo unde mai târziu s'au aședat Nemții, și anume cei de cătră amedi, încă se află asemeni

numiri. Mädelers Gabel, (furca Mad. — al) de 2650 metri din mad = munte și el = al naltă, — er e adausă nemțescă; asemenea: Maderstein, o stencă de bazaltă lângă Maden; Madenburg, delă cu ruină de cetate etc.

Med. Maedi — după Strabone, popor în muntele Haemă (Balcană) seă în pregiură. Medulli popor vechi în Alpă, după Strabone și Ptolomei; Medullia oraș vechi întră Tiber și Anio. Med = delă, ul = al — naltă; i = ómeni; — Medoacus rîl Brento din Veneția; med delă, acus din aqua, apă. Media țără vechie din Asia, preste totă e muntósă. Medma, oraș în Brutium la rîl Mesina (mes = met = med); însamnă loc, teren, identic cu ma din Ro-ma, ađi dâl-ma, (dâl = delă); Val Medel în Graubünden, de 1048 metri de naltă. Medelă = mad-al Medellin or. în Spania, cu mine de aur, argint. Din *al* vedemă *ul* în Medulia, *el* în Medelă și Medellin, — ieră mai susă vęđurămă și Madalonă. Medar-Hammer cu ocne și fabrică de fer, trece în z; Mezene munte cu vulcan stîns în Franca, de 1754 metri.

Mid. Midaeum or. vechi în Phrygia; Midea or. v. în Bóotia încă la Homer. Mid calder sat în Scotia, are minerale. Dent du Midi vęrf de munte în Savoia, de 3285 metri. Pic du Midi d' Ossan munte de 2885 metri și Pic du Midi de Bigor munte de 2877 metri în Pirenei. Pe celă dântăi Nemți l'au tradusă cu: Mittagsspitze vęrf de amęđi, cređendă dóră că Midi aci însamnă amęđi.

Mod. Modane delă de 1057 metri în Alpii graici; *an* e diminutiv oră însamnă loc. Modor oraș în comit. Pojonă, zace la picior de munte. Moderă în Elsația; din mo, mică și dair, der = ter apă, ca și Motru. Mödling oraș în Austria, zace la piciorul ună delă pricipiș.

Mud, Mudarra sat în Spania; — mad-ar-a. Mudersbach sat și riă, în Prusia; mu = mică; der = apă.

Mat. Dunărea la Scythă, (cară cățiva seculi înainte de Christosă au locuit și în România dela Marea-nęgră, la Nistru și spre nordă resărită) s'a chemată; *Matva* și *Matava*. Maith

și math, la Celți a însemnat; mare, puternică, deci se vede că și la Scythi; deci Matava din mat. mare și ava atâta cât; apă, riu, deci: mare riu, mare apă. Aba, afa, ama, apa, ava se află totu în înțelesu de apă. Sufixulu ova în numiri de riuri e atâta câtu ava = apa; — nu e slavenu precumu vrê uni; aceste sufixe se află și în Anglia pe unde au locuit Gallii sêu Celții și nu Slavii. — Fontes Mattiatici la Romani s'au numitu Viesbaden de ađi; (bad ieră e identicu cu: mad; în Matiatici nu pôte fi nici visu la numele Matheas adea Mathei; dar iecă aflăm: Mathia munte în Mesenia, numele susținutu de Pausanias. Matterhorn munte în Alpii Penin, de 4462 metri; mad — munte, ar naltu; Matinus delu în Calabria Italia de jos; în séu e diminutivu, séu însamnă: locu.

În acestu modu vomu înțelege numele: Matra, munte de 910 metri în Ungaria nordică, și prejură întră riurile Zagyyva și Tarna. Totu în Ungaria nordică se află și munții: Tatra și Fatra. Unii au vrutu se esplice, că Tatra, Matra și Fatra e atâta câtu tată, mamă, fată. Departe de așa ceva. Tat e din rădęcina *dad* ce asemenea însamnă munte; eară fat e din mad, unde m s'a schimbatu în f, și d în t. Matrona mons, (ađi mont genevere) în Alpes Cottiae ai Liguriei séu Italiei de susu apusene; din mad-ar-on, locu la munte naltu. Din întemplantare se află riulu Matrona (ađi Marne) în Gallia Lugdunensis (Francia), fără că acolo se fiă munte cu numele Matrona. Acı aflăm relațiuni ca la Motru din România; și ca mai susu la Moder; deci ma-ter mică apă, — ieră on însamnă séu locu, (în numirea de muntele Matrona) séu an (Anio) apă, riu, — adausu de altu poporū mai târđiu venitū pe acelu terenū, în a căru limbă ter nu mai avea înțelesu; așa vedemū în Mudersbach, căci Nemții nesciindū ce însamnă ter = riu, au adausu Bach (părēu) în limba lorū.

Așa vedemū în Matzelsberg din Stiria de jos; căci deși math însamnă delu, și el séu naltu séu locu, — Nemții au adausu Berg = delu; așa în Mattenberg din Württemberg; mat = delu, en = micu séu locu. Mattag munte mare în Graubünden,

din mat mare și aighe năltime; séu din mat naltă și dac = dag = tag, délü, munte. — Matreum ađi Matrey or. în Tirolü. Matera districtü și or. în Italia; Materia or. în Istria-Matese, trunchiu de deluri în Apenniniî neapolitanî; mad-as, mat-as; unde as însemna, prejurü, terenü, ca în Caucas.

Met. Metachion castelü pe délü în Böötia. Met = délü, acha celtice întăritură, on, ion celtice locü. Metalla oraș în Sardinia; Metallina orașü în Lusitania. Metalum orașü în Illiria, ađi Medling. Methana insulă vulcanică, decî muntósă; Metaria orașü vechiü în Britania romană; Metaurus, rîu ce curge din Apennini. După „Conv. Lex.“ alü lui Meyer, e formatü din 2 păreie, Meta și Aurus. Met însemnă apa de délü, din met. délü și a, séu aa, apă; ieră Aurus e din ar délü, și ais apă. Numelë Aurelius, nu purcede din aurum (aurü) traducëndu-se Aurelia în Aranyka, — nicî din Aurora, ȝorile, ci din ar, diftongitü aur = délü, el = al, mare, naltü și ius, omü, locuitoriü. *Metéren* orașelü în Francia. Stă apröpe de Meterie; ie = en = locü.

Mit. Mitylene insulă și orașü ađi la Turci: Midüllii. Mittersilt délü de 783 metri. Mitterfels stēnca în Bavaria. Așa, Mittelberg, Mitterberg, — Mitterteich. Mithra ȝeulü celü mai înnaltü și puternicü la Iranî (Perși); Mitra ȝeü de sóre la Indi; póte că din mit = mare, puternicü, și ar = ra omü. Așa e Mudir la Arabi-turci titlulü antistelui de unü cantonü; ieră în Egipetü șefulü provinciilorü. Maithe la Irlandezî, duce, șefü.

Mot. Mothon stēncă lângă orașulü Methone, la Pausanias. Motye orașü în Sicilia pe colnicü, lângă delulü Eryt. Motolat, Vulcanü de 1600 metri în Patagonia; Motta, Mottier, Motz etc. localităđi în Francia. Motz din Mot-za, Motsa; unde sa, za = da, însemnă terenü, prejurü. Eü așa credü, ca numele Moșilorü, unü despărțemētü din poporulü nostru, numai prin rădăcina derivată: mot se póte esplica, și ar însemna omü dela délü, dela nălțime, față cu unü câmpianü; căci dela cuvēntulü moșü, ce 'lū are găina pe capü, séu dela

moțu cum femeile 'și adună și rădică përulü pe capü, cu gre se póte deriva, — pentrucă atunci numele lorü ar trebui să fiă: Moțani, Moțați. Unü némü alü Albanesilorü se chiamă Hoții, pentrucă locuiescü pe nălțimî; numele lorü s'ar puté deduce din: at delü nălțime, din acestü at e: Aetna, munte vomitorü de focü, Oeta altü munte în Peloponesü și în alte părți, și rădecina ot s'a aspiratü prin h, — hot.

Mut. Mutnia la Galli, ađi Modena zace la șesü. Muttler munte de 3299 metri în Alpii Rhetici. Mutthorn munte de 3200 metri în grupa dela St. Gothard în Svițera; apoi formele Mutrey, Mutters, Mutra, Mutrina, Mutur etc. D. T. S. trece în Z. Muzaia, munte de 1043 metri în Atlas.

În acestü modü amü finitü cu esplicarea cuvintelorü „metereaque turba“ și cu ilustrarea numirilorü geografice din România, purcese din rădecina *mad.* Acuma se ne reîntörcemü la: Colchi.

II. Colchii.

Dlú Hașdëu (în Istoria critică a Românilorü pag. 279) dice: „Orî cum se fiă, mai remâne o altă *enigmă*. De unde și până unde Colchiî din Dacia? — *Colchiî*, din versulü Ovidianü, *după cum ne vomü convinge îndată, însemnézä pe locuitorii din Carpați. Carpatiniî = (Colchiî)*“.

Eü mai nainte de a vorbi despre Colchiî din Dacia, — voiü face öre-carî împărtășiri despre Colchiî din Asia, căci așa vomü puté pricepe töte mai bine.

Unü mithü ne spune, că Argonauțiî sub conducerea lui Iason aü plecatü din Tessalia pe marea négră și aü ajunsü la țermulü țerii: *Colchis*, ca de aci se ducă lâna de aurü de pe unü berbece, pe care Phrixus și Helle aü călăritü cândva peste Hellespontü. Bălaurulü, carele păzia lâna de aurü, a fostü adurmitü prin Medea fata regelü Aetes din Colchis, și apoi Iason a luatü și fata și s'a reîntorsü.

Sub țerile caucasice se înțelege teritoriulü rîurilorü Kyros și Phasis, spre améđi dela munțiî nălți ai Caucasului, precum

se înțeleg și văile acestor munți. Țările caucasice au fost : *Albania* spre Marea caspică, *Iberia*, (ați Georgia) și *Colchis*.

Acum mai întâi se cercetăm pozițiunea țării Colchis.

Colchi la cei vechi a fost numele unei țări pe țărmul răsăriten al Mării-negre (Pontus Euxinus), o țară ce corespunde țărilor de ați dela țărm, Imeritiei și Mingreliei. La gura norioasă a riului Phasis (ați Rion) avută de ape, locuitorii (Colchi) au locuit pe zidiri cu fundamente bătute cu piloți seș pari ¹⁾.

Colchis, vechiă țară de miracle a Grecilor, a cuprins partea apusană, șesul aluvial fructuos și norios al riului Phasis. Pe țărmul țării, Ionii din Miletu încă pela 500 ant. Christos au fundat orașul Phasis în delta riului cu asemenea nume ²⁾.

Prin aceste am vrută se constateză, că Colchis a zăcut la țărm de mare, la gura norioasă a riului Phasis, — și că Colchis a cuprins șesul norios al riului Phasis; în acest mod a fost o țară la șes și între ape și bălți. Numele localităților le putem esplica numai după pozițiunea lor, — și mai ales tôte numirile vechi ale locurilor au originea dela însușirea locurilor.

Acuma se ne reîntorcem la *enigma* Dlui Hașdeu, la Colchi (= Carpatini).

„*Colchida* este tocmai la marginea opusă a litoralului crivețan al Mării-negre. Colchi, națiune mai multă asiatică decâtă europenă, *Colchi* avea de a face cu muntele Caucaș și fluviul Fas, nu cu Carpații și Istru“.

¹⁾ Meyers Conv. Lexicon. Kolchis bei den Alten, Name eines Landes an der Ostküste des Schwarzen Meeres (Pontus Euxinus), den Uferlandschaften des heutigen Imeritien und Mingrelien entsprechend. An der sumpfigen Mündung des wasserreichen Phasis (Rion) lebten die Einwohner auf Pfahlbauten.

²⁾ Dr. H. Hahn Leitfaden der alten Geogr. pag. 109 Kolchis, das alte Wunderland der Griechen, nahm den Westen ein, die fruchtbare und sumpfige Alluvialebene des Phasis. An der Küste von Kolchis hatten Joner aus Milet schon um 500 v. Christ. Phasis im Delta des gleichnamigen Flusses gegründet.

„În ce modă Ovidie, atâtă de bine informată despre totă ce se petrece în basinulă Dunării de josă — putea se credă, că numai Istrulă desparte pe Colchă de Dobrugia? oră-ce mirare dispăre îndată ce monumentele cele măi autentice voră proba, ca Carpații nostri aă păstrată și ei în vechime numele Caucasă, eară prin urmare a esistată atuncă și pe țermii Istrululă o Colchidă“.

Dlă Hășdău la pag. 284 revine la Colchă. Aci arătândă de stēnca Caucas, continuă că „după lectura cea diverginte sună: Kavliakoio, Kauliakos Skopelos, adecă: Stēnca Kauliakos skopelos, adecă: stēnca Cauliacă. Caulica prin contragere: Colica, este unulă din numele cele măi vechie ale Caucasulăi.

„Ecateiă scrietoriă anterioră chiar lui Herodotă ni spune, că *părțile cele măi înnalte ale crestetului caucasică se chiamă: Κωλικα ὄρη. De acolo însușă numele Colchilor“.*

Iecă dară Colchida ¹⁾ la Dunăre nu numai în Ovidie, dar și cu 2 vécuri măi nainte, într'ună altă poetă măi puțină celebră; și totulă provine din aceea, că Carpații se chiamă: *Caucasă*. Limbagiulă poetică i-a plăcută măi bine metaforiculă și vagulă Colchiă, decâtă directulă și pozitivulă Caucasă. Apoi la pag. 287. Dlă Hășdău întrăbă: „Nu cumva la Dunăre, pentru bogatele nesipură metalice ale Olteniei va fi fostă însăși Colchida cea cu lâna de aură a Medeei, țintă practică a espedițiunii celei mercantile a Argonauților“.

Omă să fiă cine din acestă „istoria critică a Româniloră,“ va pricepe deslegarea themei despre Colchiă din Dacia, amintiți de Ovidie.

Dr. At. Marienescu.

¹⁾ Grecii măi tuturoră țăriloră, provinciiloră li-aă dată numele cu sufixulă is, de aci Colch-is; gen. Colchidis lat. și de aci forma: Colchida.

RHAETO-ROMANII,

originea și elementele limbii lor.

(Urmare).

Nu mai puțin caracteristice sîntu jocurile lor sociale și petrecerile lor populare; astfel se numesce după o tradițiune străveche prima și a fie-cărei luni în dialectul romaunsch „calonda“, în cel eng. sup. „chalonda“, în cel Eng. infer. „chalanda“; spre esemplu se dice antaiul Maiu în dialectul sursilv. „colanda magia“. Apoi precum după obiceiul vechiu romanu la ântăia Martie, astfel umblă aici la anul nou băeții cu clopoței spre salutarea anului nou, ceea-ce se obicînuiesce și la nunți; mai departe se jocă și astăzi cu predilecțiune jocul „morra“ (a ghici imediatu numerul degetelor arătate). Din tôte jocurile sociale apare ca cel mai caracteristic așa numitul tramegl, tarmaigl, turmaigl, saū tramaigl, un fel de picnicuri, unde se adună junimea de ambe secse la masă, la jocu apoi și la baluri și în fine, decă se întemplă, și la logodiri; un june, carele cercetază aceste tramegls, cu scopu ca se-și caute o mirésă acolo, se numesce „tramagliunz“. Bătrâni și tineri salută în Sursilvania pe junele însurățelū cu: Niess biall! frumosul nostru! ér' fata de măritatū cu: Niess bialla! frumoșa noastră! totu astfel și în Engiadina.

Tocmai ca și la Daco-Romani și ca și pe insula Corsica există și la Raeto-Romani obiceiul bécetelor „vocer“ la morți, unde tata, mama, sorori și frați, mirele și mirésa etc., se introducū vorbindū și vătându-se, laudându vieța și faptele mortului și plângându-se pentru părăsirea acestei vieți lumesci. Mortul le respunde totu prin ei, îi mângăie pre toți, că densuslū se află întru fericirea cerescă și n'ar mai voi se vină înderet, ér' ai sei se-í doréscă céstă fericire și se nu se prea întristeze. Compunerea estorū felū de bécete aū devenitū și aicea un fel de meserie, și tocmai ca și la noi și în Corsica sîntu cu preferință muierile, cari se deprindū cu astfel de

compunerii. Apoi mai există obiceiul, moștenit de la Romani și usitat și la alte popoare încă până în zilele noastre, în En-giadina inferioară a năimi muierei bocitoare la morți, și încă până și astăzi vin la înmormântări neamurile mai deprope ale mor-tului, și încungiurându sicriul și iau „re-masă bună“ dela repu-sați; după ce vin preoții din pregiur și apropiându-se de sicriu, adresază unul după altul cuvântări scurte către cei întristați și către adunarea întrégă.

Un popor liber, necorupt, eroic, cugetător și so-cial cu o natură fizică și spirituală sobră și oțelită trebuia neapărat să aibă aplicare spre poezie și spre literatură; însă până către finea evului mediu, până unde prepondera aproape exclusiv limba cultă latină, limba raeto-romană n'a eșit peste pragul vieții familiare, și abia cu începutul secolului al 16-lea ți succese a apăre pe terenul literar, avându și Raeto-Ro-mani, întocma precum mai în urmă Daco-Romani, a se lupta un timp destul de îndelungat cu formarea și staverirea ortografiei și a sintacsei lor. Operele lor erau la început, precum ușor se înțelege, cântări și poezii populare și res-boinice, apoi opuri bisericesci: biblia, liturgiere, psalmi etc., înaltele există o traducere a testamentului nou de Giachim Bifrun din anul 1560 sub titlul: „L'g nouf saine Testa-maint da nos Signer Jesu Christi. Prais our delg Latin ed our d'oters languax e huossa da noef mis in Arumaunsth tres Jacham Bifrun“. Squitscho ilg an. 1560“. Bifrun numesce aicea limba romaunsha „Arumaunsta“, ear propozițiunea acésta a lui „A“ ne interesază într'un mod cardinal, căci știut este, ca frații nostri Macedo-Romani se numesc încă și în ziua de astăzi pre sine: Arumani séu „Armănu“. Se binevoéscă filologii nostri romani, a medita asupra acestei împregiurări destul de interesante după modesta mea părere, pentru noi Romani; ear noi, fără de a ne mai cufunda pe terenul atât de frumos al literaturii raeto-romane, ne vom mărgini, a produce unele tecste din acésta limbă în comparație cu cea latină, daco-romană, italiană, spaniolă, francesă etc.

Symbolum apostolicum.

*textul latin**textul raeto-roman*

1. Credo in Deum, patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae.	1. Eau crai in Dieu bap omnipotaint, creatur del cel et della terra.
2. Et in Jesum Christum, filium ejus unigenitum, Dominum nostrum.	2. Ed in Iesum Christum, seis unigenit fige, nos Segner.
3. Qui conceptus est de Spiritu Sancto; natus ex Maria virgine.	3. Il qual ais concepi dal Spiert Sanct, nat dalla vergine Maria.
4. Passus est sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus; descendit ad inferna.	4. Il qual ha indūra suot Ponzio Pilato, ais crucificha mort e sepuli; ais it ad infern.
5. Tertio die resurrexit a mortuis.	5. Nel terz di darcheu resústa sŭ dal morts.
6. Ascendit ad coela, sedet ad dextram Dei patris omnipotentis.	6. Il á cêl, ingio el seza alla dretta da Dieu, bap omnipotaint.
7. Inde venturus est judicatum vivos et mortuos.	7. D'ínuonder el vain a gnir a júdichar ils vivs et ils morts.
8. Credo in Spiritum sanctum.	8. Eau crai în il Spiert Sanct.
9. Credo sanctam ecclesiam catholicam Sanctorum communionem.	9. Ūna sancta commŭna baselgia, la communion dels sancts.
10. Remissionem peccatorum.	10. Remissiun dels puchats.
11. Carnis resurrectionem.	11. Resústanza della charn.
12. Et vitam aeternam. Amen.	12. E la vita eterna. Amen.

Atragemŭ la acestŭ locŭ atenŭiunea lectoreluŭ asupra cuvântuluŭ raeto-rom. *Baselgia*, în limba daco-romană *Baserica*. Acesta e unulŭ dintre puŭinele cuvinte, care sŭntŭ caracteristice limbei raeto-rom. ŝi daco-romane; cãci pãnã cãndŭ limbele celelalte romanice întrebuintezã dupã grecesculŭ ekklesia lat. ecclesia, fr. eglise, it. chiesa, span. iglesia dupã scopulŭ basericelorŭ, de a ŭinea adunãri, Raeto- ŝi Daco-Romaniŭ, se vede cã s'aũ ŭinutŭ mai multŭ de forma edificiuluŭ, care asemenaũ prin stilulŭ înaltŭ ŝi maestaticŭ residinŭtelorŭ regale seũ aŝa numitelorŭ basilicate.

Fia-mŭ permisŭ a me oprŭ aci unŭ momentŭ, ŝi abãtêndu-me dela obiectŭ, a pune întrebarea: ôre avut'aũ dl Hunfalvy

(Hundsorfer), făimosul învețat maghiar, cunoscința, că nu numai Daco- și Macedo-Romanii, dar chiar și Raeto-Romanii din munții îndepărtați ai Alpilor raetici întrebuințază cuvântul biserica saŭ baselgia, atuncea când susține dŭnsul în aserțiunea sa, că biserica Daco-Romanilor ar descinde dela biserica Macedo-Romanilor și că prin urmare noi Daco-Romanii sŭntemŭ emigrați sŕu precum susține d-luŭ străcurați din Macedonia în munții Carpaților dacici? Noi nu credemŭ, că împregiurarea acŕsta sŕ-i fi fostŭ cunoscută; căci atunci ori-cum trebuia logicaminte se mai susțină și se afirme, că și Raeto-Romanii ar descinde din sinulŭ Macedo-Romanilor și s'ar fi prefugiatŭ din Macedonia în munții nați ai Alpilor raetici, și atuncea Macedo-Romanii ar deveni la înalta și distinsa onóre, a fi poporulŭ matern atâtŭ alŭ Daco- câtŭ și alŭ Raeto-Romanilor! Sau dl Hunfalvy trebuia atuncea se admită descinderea atâtŭ a Macedo- câtŭ și a Daco-Romanilor dela Raeto-Romanii, ceea-ce póte că i-am aplauda, dar de așa-ceva s'ar pázi ca de focŭ. Altcum l'amŭ ruga pe făimosulŭ învețatŭ maghiar se ne spună, de unde și cum a venitŭ cuvântulŭ „baselgia“ în limba raeto-română? ¹⁾.

Începutulŭ din a IV-a carte: „De imitatione Cristi“ în limba latină și cele două romanice:

latina	raet. rom.	daco-rom.
<i>Vox Christi</i>	<i>Vusch de Cristo.</i>	<i>Vocea luŭ Christos.</i>
Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos, dicit Dominus.	Gni pro me vus tuots, chi eschat affadiats et agravats, et eu as vŕgl surlevgiar, disch il Segner.	Veniți la mine toți care pătimiți și sŭnteți îngreunați, și eu ve voiŭ recrea, dice Domnulŭ.
Panis, quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.	Il pan, ch'eu dară ais mia charn, per la vita del muond.	Pânea, care eu ve voiŭ da, carnea mea este, pentru viața lumii.

¹⁾ Lucru ciudatŭ! A două ŕi, după-ce adresasemŭ aceste cuvinte dlui Hunfalvy, cetii prin jurnale vestea despre reposarea acestui bărbatŭ de sciința magiară și înverșunatŭ contrariu alŭ latinității, alŭ continuității și autohtonității noastre, fieŭ țerâna ușoră! Ear noi vomŭ remâncea după disa dlui Hașdeu, și d'aci nainte bine infipți în ambele Dacii. P. Broștŕnŭ.

latina*Vox Christi*

Accipite et comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur, hoc facite in meam commemorationem.

Qui meam carnem edit et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo.

Verba, quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.

raet. rom.*Vusch de Cristo.*

Piglé et mangie, quist ais meis corp, chi sara dat per vus (nella mort), fat que in memoria da me.

Chi mangia mia charn et baiva meis sang. dmura in me et eu in el.

Ils plets, ch'eu as he dit, sun spiert et vita.

daco-rom.*Vocea lui Christos.*

Luați și mâncați, acesta este corpul meu, care pentru voi se va da; acesta faceți-o în comemorarea mea.

Celui-ce mănă carnea mea și bea sângele meu, rămâne în mine și eu în el.

Vorbele, care eu amă ăisă vouă, spirit și viața sânt.

Tatălă nostru în limba raeto-romană și daco-romană.*raeto-romana.*

Bap nos, quel chi est in ils cels, sanctifica vegna teis nom; teis regiua vegna nan pro; tia vóglia dvainta, sco in cel, usche eir in terra; nos pan d'imminchia di da a nus hoz, perduna a nus nos debits, sco eir nus perdunans a nos debitaduors; e non ans manar în provamaint; ma spendrans dal mal. Perche teis il reginam e la possanza e la gloria în eterno. Amen.

daco-romana.

Tatălă nostru, carele esci în ceruri, sântescă-se numele teă, vie imperăția ta, fie voia ta, precum în ceră așa și pre pământă; pânea noastră cea de toate ăilele, dăne nouă astăđi și ne ertă peccatele noastre, precum și noi ertămă peccatoșiloră nostri, și nu ne duce în cercare, ci ne mântuesce de celă reu. Căci a ta e imperăția și puterea și gloria în etern. Amin.

Psalmulă ală XIV în limba latină și cele două romanice.*latina:*

Domine quis habitabit in tabernaculo tuo aut quis requiescet in monte sancto tuo?

Qui ingreditur sine macula et operatur iustitiam.

Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua. Nec fecit proximo suo malum et opprobrium non accepit adversus proximos suos.

Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus: timentes autem Dominum glorificat. Qui jurat proximo suo et non decipit.

Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit. Qui facit haec, non movebitur in acternum.

raeto-romană:

O sègner, chi dmurara in teis Tabernacul? Chi habitarà sùt munt da tia Santità?

Quel, chi va alla reala, e fa drett e tshantscha vardat in seis cour.

Quel, chi mé smorva con sia lengua: Nu fa mal a seis cumpai-ş; Nu driza vituperi a seis prossem.

Quel, chi nu pretscha în hom d'inguotta in seis ôls; dimpersai tegna in honur quels, chi teman il Segner. Quel, chi fa în saramaint, e nu l' mûda, schabain quel il porta donn.

Quel, chi nu da seis argent sîn úsúra; nu piglia alchün dunn cuntr' il innozaint. Quel, chi fa quai, nu vain a gnir muventâ in aeternum brichia.

daco-româna:

Dómne, cine va locuí în locaşulú teu, seú cine se va aşeda în muntele celú sântú alú teú?

Cel-ce âmblâ nevinovatú şi face dreptate: celú-ce grăesce adevér în inima sa.

Celú-ce n'a viclenitú în limba sa, şi n'a făcutú vecinulú seu vreunú reu, şi batjocura n'a făcutú cu ceí d'aprópe a seí.

Despreţesce pre celú reu, ear pre ceí-ce se temú de Domnulú i glorificá; celú-ce ce se jurá vecinulú seu şi nu se lapédá.

Argintulú seú n'a datú pe usurá, şi darurí asupra celorú nevinovaţi n'a luatú. Celú-ce face acésta, nu se va cláti în vecí.

Asemenări între dialectele raeto-ladine şi raeto-romonşe.*1. italiana:*

Un pittore un giorno ha intrapreso (intraprese) di dipingere due uomini, che tra loro avevano una lita, l'uno che l'aveva perduta e l'altro, che l'aveva vinta. Egli se risolto (si risolvette) a dipingere l' uno tutto ignudo, e l'altro in camiscia.

2. gardinensa:

Un moler a tóut su un di a depènger doi úemes, che ôva (avova) una litiga tra èi, l' ùn ché l'ôva perduda, y l'àuter, che l'ôva venta! 'L s'a resolt dé depènger l'un dut désnut, y l'aüter in çhameiscia.

3. enimontană:

'N moler a tut séu 'n dé a depònger dui omi, chi che â'na litiga tra d'ei, 'n che l'a perdudá, y l'âter che la vadagnava. El s'a resolt de depònger 'n tott désnú, y l'ater in çhamescia.

4. *raeto-romonsia*:

Un pitur (moller) ha tut sū ün di da depinger (pitarar) daos hommens, chi havaivan ūna litta tranter els. L'ün chi l'havaiva persa e lóter chilkavaiva vendschúda. El s'ha resolt da depinger ĩ ün tuot nüd (schnúda) e l'oter in chamischa.

5. *daco-romană*:

Unŭ pictorŭ a intreprinsŭ ĩntr'o đi se depingă doi ómenĭ, cari aveaŭ unŭ procesŭ ĩntre sine: pe unulŭ, care l'a perdutŭ și pe celalaltŭ, care l'a câștigatŭ. Elŭ se rezolva, a depinge pe unulŭ de totŭ golŭ, ér' pe celalaltŭ in camesia.

Terminațiunea *io* ĩn latină, care exprimă generalitatea facerĭi, a efectului, apare ĩn tóte limbile romane ĩntr'o mulțime de substantive și suna ĩn totŭ loculŭ asemenea; s. e. lectio, fr. leçon, sp. leccion, it. lezione, raeto-romane leczium.

Terminațiunea *ia* apare ĩn tóte espresiunile pentru arte și sciința, s. e. astronomia ĩn tóte limbile romane afară de cea francesă, unde se đice astronomie.

Sufixulŭ *tor*, or, ĩn lat. sună ĩo franc. eur saŭ our, sp. tor, dor, ital. ore, raeto-rom. ur, s. e. spectator, fr. spectateur, sp. spcetator, it. spectatore, raeto-rom. spectatur. Silaba postpusă *tas*, ĩn lat. la cuvintele, care arată unŭ atributŭ saŭ o stare, fr. té, sp. dad, it. tà, apare și ĩn limba raeto-rom. la o mulțime de substantive, s. c. felicită, adeseorĭ și tad. ĩn Eng. sup. după fr. ted. Terminațiunea *entia* și *antia* ĩnsémnă starea și atributulŭ și e intensivă; ea sună fr. ence și ance, sp. encia și ancia it. și raeto-rom. enzia și anzia, s. e. licenzia și instanția.

Terminațiunea *icus* ĩn lat. la adiective, care exprimă o asemenare saŭ origine, la substantive o chemare, o meseriă, saŭ o ocupațiune, se află ĩn tóte limbile romanice, fr. ique s'aŭ icien, sp. ico, ital. ico raeto-rom. ic, ca: academic. Adiectivele latine pe *osus* s. e. graciosus, fr. gracieux, sp. gracioso, it. grazioso, raeto-rom. grazius. Așiderea și adiectivele alis, lis, bilisulus trec ĩn limb. raeto-rom. ĩn al, able, ible, s. e. lat. conjugalis, aplicabilis și terribilis, fr. conjugal, applicable, terrible,

ital. congiugale, aplicabile, terribile, raeto-rom. conjugal, aplicabel, terribel.

Terminațiunea *ivus*, la cuvintele, care însemnă posibilitatea, dispozițiunea, aplicarea, caracteristica, suna fr. if, sp. și it. ivo, raeto-rom. iv. s. e. indicativă.

O mulțime de adverbe cu terminațiunea *mente* în ital. și sp. și ment în fr. aū în raeto-rom. maing, s. e. visibelmaing.

Verb. comp. se formeză în limba raeto-rom. după aceleași principii ca și în limba latină și celelalte limbă romanice adevă, prin propunerea de ad, con, de, dis, ex. în, ob, post, prae, pro, sub, trans. etc. Ca exemplu vom lua verbul punere, care apare în toate limbile rom. Acestă verbă primitivă permite totă atâtea compozițiuni, cari toate sântă obicinuite și în limba raeto-rom. ca apponer, componer, deponer, disponer, exponer, imponer, opponer, postponer, praeponer, proponer, supponer și transponer.

Totă dela același verbă sântă a se deduce și următoarele substantive: pozițiun, positura, post, póst, posta, appositium, compozițiun, componist, compositură, deposițiun, deposită, depositar, depositari, dispozițiun, expozițiun, expositur, imposițiun, praepozițiun, propozițiun, proposit, perpóst, proponimaint, sproposită, supozițiun, și transpozițiun; apoi adiectivele pozitivă, compost, dispost, expost, etc.

În privința părților de vorbire dominéză și în limba raeto-romana la toate cele dece specii de vorbire totă același geniu de limbă, ca și la celelalte limbă romane:

a) articolulă corespunde în gen. numerativă și în casuri limbeloră span. franț. dar cu deosebire celei italiene; singular il, la; prural ils, las, neutrul s'aū eliminată, ceea-ce se pôte privi ca ună favoră pentru limba raeto-rom.

b) la declinațiune vedemă, că terminațiunile latine sântă înlocuite prin prepozițiuni (segnacasi). În locă de cinci există număi o declinațiune, care se deosebesce prin articolulă propusă în masculin și feminin. Acestă nouă formă a substantivulă

și-a fostă luată începutulă deja dela Romanī, devenise înse constantă abia dela seclulă ală 14-lea.

c) În adiectivă sântă cele trei clase a unei, a duor și a trele terminațiunī pentru tóte vorbele atributive încă la numai una reduse, cu două forme, pentru genitivulă pre unū consonantă și pentru feminimulă pre vocalulă a. Gradațiunea se forméză nu la finea, ci la începutulă cuvântulă prin adaugerea de plū, pentru comparativă și de il, la plū, pentru superlativă. Pre lângă acestă așa numitulă superlativă relativă mai este încă și unū superlativă *absolută*, care terminéză în issem, saū ischem și isma, ishma.

a) Pronominele sântă în limba raeto-romană, încă și mai numeróse în forme, decâtă în cea latină. După cum se adaugă ele la începutulă saū la finea cuvântulă, numite: odată praefixe, apoi affixe saū suffixe, atribue frasei și unū altă înțelesă, s. e. laschans sau lascha 'ns far-ir, lăsaține se facemū se mergemū, și: at s'aū simplu: t'volva, întórce-te; el (as) s'fa inimits = el și face inimici și: fa tans ún plaschair = ne face o plăcere. Cea-ce sântă praepozițiunile la substantive, totū aceeași sântă și pronomina la verbe.

e) Numéralulă nu întêlnesce nicăiri greutăți considerabile. Cardinalele se ținū după italiana cu eludarea vocalulă finală caracteristică acesteī limbī. Ordinalele capătă dela cincī în susū terminațiunea: avelū, sesavelū, alū șaselea; pentru distributiva e strinsă incopciatū cuvântulă ogni, s. e. ognisettavel = totū alū șaselea, ogni trent hommens = cât-și treizeci de ómenī. Pentru formarea adverbialiei avemū trebuințe de vouta saū giada, s. e. úna la prūma vouta-giada = odată întâia dată.

f) În verbum încă nu se abate limba raeto-rom. dela latina și dela celelalte romane, căci noi aflămū și aicea totū aceeași forme, moduri și tempī; ba pe lângă futurum simplex și exactum mai esistă încă una a treia, care se forméză din vegnir s'aū gnir și cu unū verbum, și arată acțiunea începândă (actio-inchoanda) cu multă mai pregnant, s. e. eu

vègn-gniva-gnarà a scriver = eù sùntù-am-fostù-voi fi în voiè a scrie. Ca unù progresù putemù privi eludarea definitivă a deponentiei și preponderarea activei și auxiliarei, care jocă o rolă însemnată în raeto-romană.

În privința sintaxei, se acomodează limba raeto-rom. cu puține abateri, sintaxei celorlalte limbi: franceze, spaniole, cu deosebire însă celei italiene; ca observațiunii sintactice avem de adăus:

1. Înțelesul unor cuvinte atributive se schimbă prin pozițiunea lor s. e. *hom grand* se înțelege un om mare sau nalt după corpul său; din contră se înțelege sub *grand hom* un om cu spirit și merite; de regulă urmăze adiectivul după superlativul.

2. Adeseori se lungesce o frasă latină în două raeto-romane: *el vain be huossa da spassegiar*, = el vine tocmai inderet delă preumblare.

3. Acusativul *c*, înfinitivul *e* disolvat în *quod*, raeto-rom. *cha* cu următoritul conjunctiv s. e. *Tù disch, ch'el haja scrit. la charta* = tu zici, că el a scris epistola. Această construcțiune se află deja la Plautus și la alți scriitori populari latini.

(Va urma).

P. Broșténù.

SÛNTÛ ROMANIÏ DIN DACIA TRAIANĂ DESCENDENȚI AI COLONIELORÛ ROMÂNE ȘI AI POPORULUI DACÛ REMASÛ ACÍ ȘI DUPĂ CUCERIREA ROMANĂ, ORÏ NU?

În zilele trecute am cetit disertațiile D-lui Gavriil Tégylás, membru corespondent al academiiei maghiare de științe și director al școlii reale superioare din Deva, cari le-a ținut în 11 Martiu 1889 și 12 Ianuarie 1891 în sala departementului istoric al acelei academiiei, referitoare la lucrările minerare ale Romanilor în Dacia, sub titlul „*Tanulmányok a Romaiak Daciai aranybányászatáról*”. În lucrarea D-lui, altcum escelentă și cu multă cunostință de cauză, am aflat

și unele concluziuni întemeiate pe lucrările lui Hunfalvi = Hundsorfer „Die Romänen und ihre Ansprüche; Réthi László „*Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*“, adică limba română n'a putut să se nască și formeze aci în Dacia. Pentru-că:

a) colonistii romani, cari au fost aduși aci, ca să lucreze minele, au fost din Britania, Macedonia, Tracia, Moesia, Hispania, Noric, Dalmația, Albania, Creta, Dyrrachium, Rhodos, Bithynia, Galata, Siria, Antiochia, Asia mică și din Egipt, adică membri ai unor popore eterogene;

b) că la aceste popore suntu a se adnumera și Dacii indigeni, cari au preferit a lua jugul străin, decât a-și părăsi patria;

c) că în decursu de unu seculu și jumetate aceste popore eterogene nu s'au putut asimila cu poporul romanu, adică nu s'au putut preface în Romani, cu atât mai vartosu, căci pre la anul 168 întrevenind resbelulu marcomanu, acestia au nimicitu tote întocmirile; au deculat toți lucrătorii străini, apoi afară de aceea pe timpul lui Adrianu, unindu-se Dacii cu Roxolani, au eruptu în Moesia, ear sub Antoniu Pius, Carpii și cu Dacii au năvălitu asupra Daciei.

Pe timpul lui Marcu Aureliu au trecut Iazygii preste Dunărea înghețată și s'au aruncat și asupra coloniilor romane abia închiegate; după aceea Azdingii sub ducii lor Rhaus și Rhaptus au năvălitu asupra creștetulu bihorenu și de aci asupra teritoriulu montanicu, deci dar aceste resbele au cășunatu coloniilor romane mai multu decâtu revoluțiunile din 1784 și 1848/9.

După aceea pe timpul lui Maximinu, cuprinđendū Goții gurile Dunărei, Roxolani și Carpii au fostu împinși în Moesia, cari au ars și prădatu cetățile Tyra și Olbia, ear sub împăratulu Filipu Arabulu, Carpii au prădatu Apululu, astfelu câtu pe la anul 250 a trebuitu clăditu din nou.

În urmă pre la 255 Goții au înecatū totă Dacia în sânge și devastare, astfelu câtu ea a trebuitu evacuată.

d) că *lingua rustica romana*, acî în Dacia n'a avut un teren de dezvoltare, și că

e) limba română și-a aflat dezvoltarea sa în Albania, de unde a primit mai multe elemente slave. —

La toate aceste concluziuni fie-mi ertat să face vre-o câteva reflexiuni.

Este știut, că înainte de întemeierea Romei, și a statului roman s'a aflat în Italia mai multe popoare, și anume în partea nordică locuia stirpea gallică și de aci țera locuită de Galli s'a numit Gallia cisalpina.

În Italia de jos, în vechiul stat neapolitan, s'a așezat mai multe colonii grecesc, din care cauză țera locuită de greci s'a numit Grecia-mare și o parte din ea chiar Sicilia. În Italia de mijloc s'a amestecat popoarele gallice, iberice și grecesc, formând poporul Oenotrilor, ear' în partea ostică al Umbrilor și în partea sudică al Ausonilor s'au Oscilor, al Sabilor s'au Sabinilor și al Picenilor.

În vecinătatea Umbrilor și Sabinilor era ținutul Picenum, agrul Picenus, formium Picenum, Asculum Picenum.

Singurul poporul Etruscilor a fost poporul cel mai marcant, pentru-că asupra aceluia se îndreptau privirile scrutătorilor istorici și filosofici.

Și pe lângă toate acestea poporul Etruscilor mai purta urmele de Etruri, Tusci, Tyuren, Răseni și Rhaeți.

Ei au domnit dela Tibrul până în Alpi. Forma religiunii lor este baza religiunii Romanilor.

Galli, după-ce au bătut pre Etrusci în valea cea mănosă a Poului, au clădit Milanul.

În Campania mai locuia Samniții, ai căror duci se numiau Lucamonii, și tot aci aflăm orașul Picentium și poporul Picenților.

În Apulia se află Pucetia și poporul Peuceților.

Tot aci s'au Cumanii, despre cari Livius ne spune „Cumanii ab Chalcide Eobocia originem trahunt“, și mai de parte, „Cumanos eiusdem juris conditionisque cuius Capuam esse placuit.

Acești Cumanii și acei Picenii au dat naștere la popoarele de asemenea nume, cari s'au perondat în istorie prin Dacia lui Traian, și din Picenii s'a făcut mai târziu prin reii copisti și prin variantele numelui Pacinați, Pacinacite, Pitineni, Bissenii și mai târziu Birsenii, cari nu sînt alta decît Români de ađi. Asemenea ca și Cumanii și Pacinații istoricilor greci și maghiari vor fi fost și Uti, pre cari Schaffaric îi deduce dela Guișini și Chizini din Macedonia și vrea să-i tragă din originea slavă, ceea-ce e foarte cutezat. Uti nu sînt alta decît Ausonii, a căror patrie Italia se numea Ausonia, și locuia pre la Brutium și Lucania, și pentru-că colonia lui Uselis din Macedonia, care a dat numele la stirpea Osa și Aons și de aci prin barbarismele slave Gusini Chizini se trag din Sardinia și Neapolea, prin urmare este de viță celto-galică.

Să mergem dar mai departe și să constatăm, că în partea sudică dela Eetruria locuia poporul Lațului, care a clădit cetatea Alba-Longa. La acest popor a venit Aeneas cu o ceta de Troiani după derimarea Troiei.

Cum s'a clădit Roma pre la anul 3230 dela facerea lumii se în anul alu treilea alu Olimpiadei a șesea și 753 înainte de Christos, o scim din istoria Romanilor și răpirea Sabinenelor, dec dară nu mai avem trebuință ca să mai căutăm și după Azdingii, Roxolani și Carpii cari ar fi devastat Dacia, pentru-că pre Rosolani îi aflăm și astăzi, dar în alte regiuni sub nume de Ruși, Ruzniaci, ér' Carpii și Azdingii dlu Hundsdorfer vor fi fost și ei un roiu trecător de răpitori, de a căror însușire ni-au dat destule doveđi așa numiți Raubritteri de prin evulu mediu până la Vesselényi, care a fost deținut în Kufstein, pentru că atacase pre contele Haller la Ture și Baci, dec dar nu avem trebuință să impropetăm vitejiile acestor călcători de casă și moșie.

Dacă vom lua acum amână cartă Italiei lucrată de institutul geografic-istoric din Wolfenbüttel, edată de L. Holle, vom afla, că munții cei teribili și plini de briganti ai

Abruziloră se numiaă pre la anulă 264 a. Christosă *mons Alburnus*, ear insula Elba se numia Ilva, insula Capraja se numea Capra, insula Giglia se numia Glia, Ajaccio de astăđi se numea Alalia și mai înainte de aceea pe la anulă 540 a. Christosă, Aleria, Modena se numia Mutina, Rimini se numia Arimini și Chiui se numea Clusium.

În regiunea Navarei vestite dela bătaia din 1848 între Austriei și Piemontesi, se află mai multe sate și orășele cu numele Borgo-Vercelli, Borgo-forte, Borgo-Santhia, Borgo-Susani, Borgo-manero, Borgo-serto și Borgo-somma.

Luândă de exemplu și alte numiri topice, aflămă în ținutulă neapolitană totă în regiunea munților Abruziloră mai multe piscuri de munți, văi, dealuri, cu numele Pietra Tutti, Sulliganta, Muserante, Belluceto, Lucia, Amaranta și din susă de Regium doi munțișori cu numele Bigla prima și Bigla secunda, și că din direcțiunea ori sinulă acestora isvoresece părăulă ori valea Omiassa.

Acumă se căutămă și prin Ardeală după asemenea numiri locali și topografice, și îndată vomă găsi, că Rescululă de pre timpulă colonisărei Daciei prin Traiană, este susținută până în ăia de astăđi prin comuna Rechițelă și Restolțiu, deși ceva mai înjosă de colonia Rescululă. Mai departe vomă afla, că Alburnus maior din tablele cerate nu e alta decâtă Abrudulă de astăđi și nu Roșia-Verespataculă dlui Gavriilă Téglás, precum susține Domnială; pentru-că dlui trebuia se scie, că Roșia a aparținută până la anulă 1848 și respective 1855 comunei Abrudă, formândă una comună cu dreptă jurisdicțională, cu judecătorie montană de prima instanță, a cărui foră apelativă era guvernulă și cancelaria aulică, și încă pre tēmpulă Stului Stefană, și care pre la anulă 1231 se numia Abroghium și după ună contractă privată din 1294 chiară și Abrosium.

Tuscium de pre timpulă colonisărei se susține până astăđi în comuna românescă de pre la valea Hațegului cu numele Tuscia, ear' Ampellum romaniloră este eternisată prin numirea

riulețului, ce trece pela Ampelū = Zlagna cu numele Am... și nu Ompoly, — de ar chiarū seca maniera Br. Alexie No... care spre rușinea sea arū vrea sē maghiariseze tótă topoğ... țerei nōstre, — și comuna Ampoița.

Ce sē mai đicemū de cele șapte sate de pre Valea Borgo... cu numele Borgo-Tiha, Borgo-Bistrița, Borgo-Mureșeni, Bo... Prundū, Borgo-Suseni, Borgo-Mijloceni și Borgo-Joseni pentru-ce sē nu-mi aducū aminte de satele Ilva-mare și mică și de valea din partea Giurgiului cu același nume.

Pe Jiulū românescū, cum merge omulū cătră Câm... lui Neagū, în mâna stângă, m'a făcutū atentū dlū Tallacsek, directorulū de mine, la două piscuri de munți cu numele I... prima și Bigla secunda; și eū ca se me convingū și mai n... despre adevērulū acestei numiri, amū întreatū pre unū țe... de acolo, cum chiamă munții cutari și cutari, cari i-amū are... și elū mi-a respunsū intocmai ca și dlū Tallacsek spre... mai mare a mea satisfacere; căci în calea nōstră purtam... dispută crâncenă cu doi ingineri de mine slaviști înversun... cari și cuvēntulū „fiulū“ voiaū a-lū deduce dela numire sl...

În lucrarea mea „Munții apuseni ai Transilvaniei și studiū geologicū asupra structurei munților metalici ai T... silvaniei“ din 1883 amū aflatū, spre cea mai mare a... mândrie națională, că la Ofenbaia se află unū piscū cu numele Pétra-Tutti, la Lupșa-Șasa se află altulū cu numele Suligata și în ținutulū comunelorū Cióra și Sartoșū pisculū Museratulū, Bellucetulū și Amaranta, apoi că în direcț... vestū-sudicā dela Ofenbaia curge valea Omiassa, carea se v... din susū de Ofenbaia în Arieșū.

(Va urma).

Cibleșanului.

Dela academia română, carea a începutū sesiunea sea g... rală la 3/15 Martiū a. c., dar din cauza agendelorū immulțite... prolongit'o preste terminulū îndatinatū și astfelū încă nu o a... cheiatū, urmēză raportū mai circumstanțialū în Nr. proximū.

JOIA - MARE.

Colo prin munții Topliței și-a iernei grea pustie
 Staū doispredece bieți preoți în tristă pribegie;
 Căci Reghinulū e fumū și scrumū, și-urgia nefrățescă
 Jurat'a morți și *popilorū de legea romănescă*.

Flămândi și rupți și degerați, cu sufletulū în oșe,
 Ascunși prin pesceri, stâni pustii și lemne scorburose,
 Cu barbele până la brău, cu fețele smolite,
 Eī parū cadavre, din mormētū ici pe pământū eșite.

Cu mórtea 'n față ȃi de ȃi, d'abia trăgēndu-și vieța,
 Oțeză, caută 'njosū spre văi, ce-aduce diminēta?
 Căci prin ometurī înnotândū, venia câte-o soție
 Cu ceva chrană, mângăierī, ca corbii lui Ilie.

Acum e Postulū Pascilorū; durerea se-și aline,
 Se stringū și eī dumineca, cu toții sē se 'nchine;
 Ba sēptēmāna patimeī, ba eată *Joia-mare*:
 De sântă cina lui Christosū doresce fiă-care.

Colo 'n desișulū de brădetū s'adună toți frățesce,
 Se rógă, cāntă pe de rostū și plāngū sobornicesce;
 Ghietariulū e biserică, și-a cerulū boltime
 Le chiamă ochiī sufletesci de josū spre înălțime.

Ear braȃii, închināndu-se, tāmāiă tēmplă, strane,
 Și vuietele vētului sūntū strune și organe;
 Altarulū e unū trunchiu culcatū, și sfeșnicū sântulū sóre,
 Țe preste aceste liturghiī trāmite a sea splendóre.

Dar unde-ī pāne, unde-ī vinū de sânta 'mpărtășire?
 Bucatele li s'au sfârșitū și n'a venitū plinire;
 Decī cu cālcāie și cu unghi o funtāniță 'și sapă,
 Și se cuminecă pe rēndū — cu *muschī de bradū și apă*.

Apoi cāntāndū de laudă, cu-a păceī sārutare
 Se despărțescū și 'n viezunīi se trage fiă-care;
 Ear nópcea spre duminecă revinū la Înviere,
 Și Pascile popórelorū au stersū și-a lorū dorere.

Z. Boiu.